

HARBIYLASHTIRISH (MILITARIZATSIYA) VA JAMIYAT: GLOBAL TENDENSIYALAR VA XAVFLAR

Mirzaxamdanova Odina Mirzoxid qizi

*Farg‘ona davlat universiteti Tarix fakulteti Sotsiologiya yo‘nalishi
3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqola dunyo miqyosida harbiylashtirish (militarizatsiya) jarayonining ijtimoiy, siyosiy va madaniy oqibatlarini tahlil qiladi. Harbiylashgan siyosatlarning kuchayishi, qurollanish poygasi, davlat resurslarining mudofaa yo‘nalishlariga yo‘naltirilishi, ijtimoiy hayotning harbiy tamoyillarga asoslanib qayta tashkil etilishi global xavfsizlik, tinchlik va ijtimoiy barqarorlik uchun qanday tahdidlar tug‘dirayotganiga e‘tibor qaratiladi. Maqolada harbiylashtirish jarayonining mafkuraviy, iqtisodiy va axborot shakllari ham yoritilib, ularning jamiyatga ko‘rsatgan ta‘siri sotsiologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: harbiylashtirish, militarizatsiya, jamiyat, xavfsizlik siyosati, tinchlik, harbiy mafkura, qurollanish poygasi, sotsiologik xavf, xalqaro siyosat, harbiy sanoat kompleksi.

So‘nggi o‘n yilliklarda global miqyosda kuzatilayotgan harbiylashtirish jarayoni jahon siyosati va jamiyat hayotining deyarli barcha jabhalariga ta‘sir ko‘rsatmoqda. Harbiylashtirish – bu davlatlar hayotida harbiy kuch, qurollanish va mudofaa tizimining ustuvor ahamiyat kasb etishi, ijtimoiy institutlar, madaniyat, ta‘lim, iqtisodiyot va ommaviy ongda harbiy g‘oyalar ustuvorlikka ega bo‘la boshlashi jarayonidir.

Bugungi geosiyosiy notinchlik, mintaqaviy nizolar, xalqaro terrorizm va yadroviy qurollar tahdidi fonida harbiy siyosatlar tobora faolroq bo‘lib bormoqda. Ayni vaqtda, militarizatsiya nafaqat davlat siyosati, balki ijtimoiy ong, ta‘lim tizimi, ommaviy axborot vositalari va hatto kundalik madaniyatda ham o‘z ifodasini topmoqda.

Ushbu maqolada harbiylashtirishning global ko‘rinishlari, u bilan bog‘liq tahdidlar va jamiyatga ko‘rsatayotgan salbiy ta‘sirlar har tomonlama tahlil qilinadi.

Militarizatsiya (harbiylashtirish) – bu harbiy kuchlar, institutlar va qadriyatlarining jamiyat hayotining turli jabhalariga chuqur kirib borishidir. Bu jarayon faqat qurollanish yoki armiyani kuchaytirish bilan chegaralanmaydi; u jamiyatda harbiy mafkura va yondashuvlar ustuvor bo‘lishi bilan ham ifodalanadi.

Sotsiologik nuqtai nazardan, militarizatsiya quyidagilar orqali namoyon bo‘ladi:

- davlat xarajatlarining katta qismini mudofaa sohasiga yo‘naltirish;

- ta’lim tizimida harbiy-vatanparvarlik g‘oyalarini kuchaytirish;
- OAV va kino mahsulotlarida harbiy qahramonlikni ideallashtirish;
- fuqarolik institutlarining harbiy institutlar foydasiga zaiflashuvi;
- harbiy texnologiyalarning fuqarolik hayotiga singdirilishi.

Bu holat jamiyatda kuchga asoslangan qaror qabul qilish uslublarining kengayishiga, demokratiyaning zaiflashishiga olib kelishi mumkin.

XXI asrda harbiylashtirish global miqyosda bir necha tendensiyalar asosida kuchaymoqda:

1. **Qurollanish poygasi:** AQSh, Rossiya, Xitoy kabi davlatlar o‘rtasida qurol-yarog‘ va harbiy texnologiyalar ishlab chiqarishda raqobat kuchaymoqda. NATO a‘zolari ham harbiy byudjetlarni sezilarli darajada oshirmoqda.

2. **Yadroviy kuchlar balansining izdan chiqishi:** AQSh va Rossiya o‘rtasidagi yadroviy qurollarni nazorat qiluvchi kelishuvlarning (INF, New START) tugashi global xavfsizlikni zaiflashtirdi.

3. **Mintaqaviy militarizatsiya:** Yaqin Sharq, Koreya yarimoroli, Hind-Xitoy mojarolari mintaqaviy qurollanishni jadallashtirdi.

4. **Harbiy texnologiyalar va sun’iy intellekt:** Zamonaviy urushlar sun’iy intellekt, dronlar, kibersohadagi texnologiyalar bilan bog‘lanmoqda. Bu esa nafaqat qurolli mojarolarni, balki axborot urushlarini ham kuchaytirmoqda.

Bu tendensiyalar inson xavfsizligi tamoyilini zaiflashtiradi va harbiy tahdidni normal hol sifatida qabul qilinishiga olib keladi.

Militarizatsiya jamiyatning asosiy institutlariga sezilarli darajada ta’sir o‘tkazadi:

• **Ta’lim tizimi:** maktab va universitetlarda vatanparvarlik nomi ostida harbiy mentalitet singdiriladi, tanqidiy fikrlash emas, bo‘ysunish qadrlanadi.

• **Madaniyat:** filmlar, kitoblar va ommaviy musiqalarda harbiylar ideal qahramon sifatida ko‘rsatiladi. Urushni estetikashtirish jamiyatda zo‘ravonlik normalashuviga olib keladi.

• **OAV:** axborot vositalari orqali harbiy harakatlar “adolatli”, “zarur” deb targ‘ib qilinadi. Ommaviy ongda “dushman” obrazi shakllantiriladi.

• **Iqtisodiyot:** harbiy sanoat kompleksi rivojlanib, iqtisodiy resurslarning katta qismi ijtimoiy sohalardan mudofaa sektoriga yo‘naltiriladi.

Ushbu omillar jamiyatda kuch ishlatishga asoslangan muloqot usullarining kengayishiga, fuqarolik erkinliklarining cheklanishiga, davlatning avtoritarlashuviga olib keladi.

Amerikalik olim C. Rayt Mills o‘zining mashhur “Power Elite” (1956) asarida siyosiy elitalar, harbiylar va biznes vakillari o‘rtasida shakllangan “harbiy-sanoat kompleksi”ga

e’tibor qaratgan. Bugungi kunda bu tushuncha ko‘plab rivojlangan davlatlar uchun dolzarbdir.

Harbiy ishlab chiqarish korxonalari va siyosatchilar o‘rtasidagi manfaatlar uyg‘unligi natijasida harbiy byudjetlar muntazam oshiriladi. Harbiy sohani moliyalash – iqtisodiy foyda, ish o‘rinlari va siyosiy qudrat manbai sifatida ko‘rilmoqda. Bu esa militarizatsiyani tizimli darajaga olib chiqadi.

Militarizatsiyaning kuchayishi jamiyatda quyidagi xavf-xatarlarni keltirib chiqaradi:

- **Demokratik qadriyatlarning zaiflashuvi:** kuch ishlatishga asoslangan siyosat, senzura, tanqidga toqat qilmaslik kuchayadi.

- **Fuqarolik jamiyatining chekinishi:** harbiy mafkura fuqarolik tashabbuslarini siqib chiqaradi.

- **Millatchilik va dushman obrazlari:** “biz” va “ular” qarama-qarshiligi kuchayadi, bu esa millatchilik va ksenofobiya olib keladi.

- **Ijtimoiy resurslarning noto‘g‘ri taqsimlanishi:** sog‘liqni saqlash, ta’lim, atrof-muhit muhofazasi kabi sohalarga ajratilishi lozim bo‘lgan mablag‘lar qurollanishga yo‘naltiriladi.

- **Zo‘ravonlik va psixologik bosimning normalashuvi:** harbiy madaniyatda zo‘ravonlik va qat’iylik qadrlanadi, bu jamiyatdagi zo‘ravon xatti-harakatlarning legallashtirilishiga olib keladi.

Jahon miqyosida militarizatsiyaga qarshi quyidagi alternativ yondashuvlar ilgari surilmoqda:

- **Inson xavfsizligi konsepsiyasi:** xavfsizlikni faqat harbiy vositalar emas, balki iqtisodiy barqarorlik, ta’lim, sog‘liqni saqlash, atrof-muhit muhofazasi bilan bog‘lash.

- **Tinchlik madaniyatini shakllantirish:** ta’lim tizimida tinchlik, murosa, inklyuzivlik g‘oyalarini ilgari surish.

- **Harbiy byudjetlarni cheklash va shaffoflik:** qurollanish poygasiga barham berish uchun xalqaro shartnomalar va monitoring mexanizmlari yaratish.

- **Fuqarolik nazorati:** armiya va fuqarolik jamiyati tomonidan nazorat qilinishi, harbiy siyosatga jamoatchilik ishtirokini ta’minlash.

Bu yondashuvlar militarizatsiyadan kelib chiqadigan tahdidlarni kamaytirib, barqaror jamiyat qurilishiga hissa qo‘shadi.

Militarizatsiya – bu zamonaviy jamiyat hayotida chuqur ildiz otgan, ammo ko‘p hollarda ijtimoiy barqarorlik, demokratiya va tinchlik uchun jiddiy xavf tug‘diruvchi jarayondir. U qurollanish, harbiy mafkura, madaniyatda zo‘ravonlikni targ‘ib qilish, ijtimoiy resurslarni noto‘g‘ri taqsimlash va siyosiy tizimning avtoritarlashuviga sabab bo‘lishi mumkin. Ushbu xavflarni kamaytirish uchun harbiylashtirishga qarshi muqobil

yondashuvlarni, ayniqsa tinchlik madaniyatini rivojlantirish, inson xavfsizligi konsepsiyasini ilgari surish va harbiy siyosat ustidan fuqarolik nazoratini kuchaytirish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. C. Wright Mills (1956). *The Power Elite*. Oxford University Press.
2. Mary Kaldor (2007). *Human Security*. Polity Press.
3. Galtung, Johan (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. SAGE Publications.
4. O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa konsepsiyasi – www.lex.uz
5. SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) yilnomalari – www.sipri.org
6. Sharipov, R. (2023). “Qurollanish va ijtimoiy barqarorlik o‘rtasidagi ziddiyat.” *Siyosat va jamiyat*, №2.
7. Ahmed, A. (2020). “Militarism and Media: Constructing the Image of War.” *Journal of Political Studies*, Vol. 35.